

VAN DEN BOSSCHEN JONKHEER

H. MANDOS

SEXAGENARIO

De brief van de geheimzinnige archeoloog is, zo meent dr. J. Ernalsteen, stellig een studentengrap. Daarmee zou volgens drs. H. Mandos (Br. H. 19, 1967, 77) de zaak wel rond zijn. *Credat qui potest*. Ik behoor tot de ongelovigen.

A. F. J. De Laet, aan wie Chevalier van den Bussche op 5 mei 1904 uit 's-Hertogenbosch een „geharnast” schrijven zond, was op 16 mei 1878 geboren te Turnhout. Nadat hij in deze stad de gymnasiale studie had volbracht op het St.-Jozefcollege van de Jezuïeten, ging hij in het begin van oktober 1899 naar het groot seminarie te Mechelen, waar hij op 6 juni 1903 de priesterwijding ontving. Op 30 mei 1904 werd hij aangesteld tot onderpastoor te Neerheilissem ¹⁾.

Wanneer men het woord studentengrap letterlijk opvat, dan zou in dit geval in de eerste plaats gedacht moeten worden aan studenten (of oud-studenten?) van Mechelen. „Studenten” zouden – om de heer De Laet eens grondig beet te nemen – vanuit Den Bosch aan zijn adres in Turnhout een (getypte) brief hebben gestuurd waarvan de inhoud in één opzicht voor die tijd volstrekt origineel is.

Van den Bussche was m.i. iemand die grote archeologische belangstelling had en die onder een pseudoniem uitermate fel protesteerde tegen het plunderen („*vos saccages*”) van het prehistorische grafveld te Luyksgestel „*de la part d'un prêtre catholique belge*” en diens „*compagnons*”. De nadruk valt wel op de woorden *saccages* en *belge* (tegenover *Hollande*), waaraan minder fijn is toegevoegd dat de hoofdschuldige een katholieke priester is.

Uit het aan de „Cercle d'Archéologie de Bois le Duc” gerichte antwoord van De Laet blijkt duidelijk dat deze helemaal niet kan inzien dat hij onjuist heeft gehandeld met zijn onderzoekingen op Nederlands gebied te Luyksgestel in 1903, op uitnodiging n.b. van P. N. Panken en met toestemming van de eigenaren van de betreffende terreinen. In verband daarmee vestigt hij de aandacht op de Nederlandse archeoloog dr. Cuypers uit Ginneken, die ca. 1845 te Kasterlee in de Antwerpse Kempen heeft gegraven, en op de Belgische prelaat Hermans van de abdij van Tongerlo, die te Alphen (N.-Br) oudheidkundig bodemonderzoek heeft verricht. L. Stroobant (1862-1950), de voorzitter van Taxandria, schrijft in 1903 in een brief aan het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden openlijk over zijn plannen om in

¹⁾ R. Peeters in: *Taxandria*, Nieuwe reeks 22, 1950, 77 en ib. 34, 1962, 193-195.

Rijsbergen te gaan opgraven ²⁾). Nog in 1910 heeft A. de Loë, conservator van de afdeling Oud-België van de Koninklijke Musea in het Jubelpark te Brussel en destijds hoofd van de nationale opgravingsdienst in België, een archeologisch onderzoek gedaan te Luyksgestel ³⁾). Hier mag ook geweest worden op de activiteiten (tot 1954!) van de Belgische prehistoricus J. Hamal-Nandrin op het terrein van de prehistorische vuursteenmijnen in het Zuidlimburgse Rijckholt-Sint Geertruid.

De brief van Van den Bussche maakt de indruk dat een opvallende persoonlijkheid aan het woord is, die in Den Bosch woont, deel uitmaakt van de intellectuele, min of meer liberaal getinte bovenlaag, tot een adellijke familie behoort en bovendien lid is van het Provinciaal Genootschap, en die – kennelijk als een eenzame voorganger – uitermate verontwaardigd is over het „rooien” van prehistorische potten door Belgen op Nederlands grondgebied. Het is goed mogelijk dat hij zich achter een pseudoniem heeft verscholen omdat zijn opvatting aangaande deze Belgisch-Nederlandse kwestie door niemand in zijn omgeving werd gedeeld, terwijl hij desondanks de schijn wilde wekken dat hij schreef namens zijn „Comité” en tevens de gevoelens vertolkte van „la filiation archéologique de Hollande” (of de „cercles archéologiques de la Hollande”).

Het meest vreemde van de brief van Van den Bussche is dat hij gericht is aan De Laet, die in zijn antwoord wel terecht opmerkt dat het vijf of zes maanden geleden is sinds hij in Luyksgestel is geweest. Overigens vermeldt De Laet daarbij vanzelfsprekend niet dat hij in november 1903, ruim een maand na zijn bezoek aan Panken en na de opgraving in Luyksgestel (22-26 september 1903) tezamen met zijn vriend E. Surinx oudheidkundige nasporingen heeft gedaan – d.w.z. o.a. 32 grafheuveltjes heeft „onderzocht” – op de „Kermisberg” of beter de „Kouwenberg” te Hulsel, in de gemeente Hooge en Lage Mierde ⁴⁾). Verder schijnt hij niet meer in Nederland geopereerd te hebben. Zijn schatgraversactiviteiten liggen in de jaren 1901-1903. In België heeft hij o.a. gegraven te Ravels en in de „Liereman” en op het Looi te Turnhout ⁵⁾). Men kan moeilijk beweren dat hij een belangrijke

²⁾ Zie Br. H. 17, 1965, 102 v.

³⁾ A. de Loë in: *Bulletins des Musées royaux des arts décoratifs et industriels à Bruxelles* 10, 1911, 46 v.

⁴⁾ Manuscript van A. De Laet in het museum Taxandria of in het gemeentearchief te Turnhout (mededeling van G. Beex, Eindhoven); *Meierijsche Courant* van 12 november 1903; Br. H. 17, 1965, 102. – De naam Kermisberg is het eerst vermeld door C. R. Hermans, *Noordbrabants oudheden*, 's-Hertogenbosch 1865, 55; volgens G. Beex heet deze „berg” in werkelijkheid Kouwenberg. – E. Surinx was kunst schilder, bestuurder (directeur) van de Stadsteekenacademie te Oud-Turnhout en ook bewaarder der verzamelingen van Taxandria en als zodanig tevens bestuurslid van deze vereniging.

⁵⁾ Zie n. 1.

rol heeft gespeeld bij de opgraving van 1903 in Luyksgestel. In het op het einde van september 1903 geschreven artikel van L. Stroobant, dat gewijd is aan het grafveld van Luyksgestel ⁶⁾ en dat o.a. betrekking heeft op het onderzoek, aldaar uitgevoerd tussen 22 en 26 september 1903, wordt Panken genoemd als de man die „a tenu à diriger sur le terrain des fouilles entreprises par nous”; verder vermeldt Stroobant alleen de hulp van twee medeleden van Taxandria, nl. J. Diercxsens (de secretaris van Taxandria) en J. Husson.

Intussen had Stroobant, kort na zijn persoonlijke kennismaking met Panken op 4 augustus 1903, nog in die zelfde maand een opgraving gedaan te Bergeijk ⁷⁾. Daarbij was hij vergezeld van de 83-jarige Panken, en de heren Dierckx, E. Surinx en J. Diercxsens uit Turnhout. Ook in later tijd is Stroobant herhaaldelijk in Bergeijk geweest, waar hij „de fructueuses récoltes” heeft gedaan.

Als de brief van Van den Bussche van 5 mei 1904 betrekking heeft op toentertijd actuele of recente plunderingen van het prehistorische grafveld te Luyksgestel – en dit is wel hoogst waarschijnlijk –, dan kan de echte „schuldige” alleen Ch. Poutiau zijn geweest, „aquiculteur” te Lommel, die in 1904 uitgebreide opgravingen heeft verricht op het Boscheind ⁸⁾. Deze heeft zich in 1903 en volgende jaren zeer verdienstelijk gemaakt jegens de afdeling Oud-België van de Koninklijke Musea te Brussel door het leveren van talrijke archeologica uit Zuid-Nederland ⁹⁾.

Aangenomen dat de brief van Chevalier van den Bussche geen studentengrap is (noch in de letterlijke, noch in een overdrachtelijke betekenis), moeten we ons thans afvragen of er in het 's-Hertogenbosch van 1904 een persoon te vinden is die als de werkelijke auteur van het aan De Laet geadresseerde schrijven beschouwd zou kunnen worden.

Het is opvallend dat in de Handelingen van het Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant die betrekking hebben op de jaren rond 1900, zo weinig over archeologie en archeologische aanwinsten te lezen is. Na de dood van dr. C. R. Hermans (1869), met wie P. N. Panken

⁶⁾ Notes sur la nécropole anté-romaine de Luiks-Gestel (Brabant septentrional), in: Bulletin de l'Académie royale d'archéologie de Belgique 1903, 179-186.

⁷⁾ L. Stroobant, Les nécropoles à incinération de Bergeik (Brabant septentrional), in: Bulletin de la Société d'anthropologie de Bruxelles 36, 1921, 47-58.

⁸⁾ E. Rahir, Vingt-cinq années de Recherches, de Restaurations et de Reconstitutions, Bruxelles 1928, 38.

⁹⁾ Zie verder A. de Loë, Notes d'Archéologie préhistorique, belgo-romaine et franque à l'usage des touristes, Bruxelles (z.j.), 126; id., Belgique ancienne, II, Bruxelles 1931, vooral 77-82; J. H. Holwerda – J. P. W. A. Smit, Catalogus der Archeologische verzameling van het Prov. Genootschap . . . in Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch 1917, 24; Br. H. 17, 1965, 103.

zeer nauw had samengewerkt ¹⁰⁾, heeft de laatste naar het schijnt geen vondsten meer aan de verzameling van het Genootschap toegevoegd. Lange tijd was hij als corresponderend lid van het Genootschap een trouwe bezoeker van de jaarlijkse Algemene Vergadering. Voor het laatst neemt hij daaraan deel op 8 november 1899 ¹¹⁾. Volgens gewoonte verwelkomt de voorzitter, dr. L. J. W. Smit, hem als hoogbejaard medelid en hij „wenscht hem toe dat hij het nog moge beleven dat de Geschiedenis van Bergeik, waaraan hij onverpoosd gewerkt heeft door het Genootschap zal worden uitgegeven”.

Precies een jaar later deelt dezelfde voorzitter in de Algemene Vergadering mee dat Panken's aantekeningen over Bergeijk door het bestuur van het Genootschap in handen zijn gesteld „van jhr. mr. A. van Sasse van Yssel, die thans bezig is met de omwerking er van door er uit te verwijderen wat enkel voor inwoners van Bergeik van belang kan zijn, en aan te vullen met officiële bescheiden die alleen hier op het Rijksarchief kunnen gevonden worden”. Het boek van Panken en Van Sasse van Yssel, „Beschrijving van Bergeik”, is in 1902 verschenen. Ongetwijfeld is de kwaliteit van dit werk door de bijdrage van de tweede schrijver aanzienlijk verbeterd, maar men zou zich de vraag kunnen stellen of de krachtige hulp van Van Sasse van Yssel door de veel oudere Panken in alle opzichten op prijs is gesteld.

Jhr. mr. A. F. O. van Sasse van Yssel ¹²⁾ was in 1893, na zijn benoeming tot rechter in de arrondissementsrechtbank te 's-Hertogenbosch, naar zijn geboortestad teruggekeerd. Hij werd in hetzelfde jaar gekozen tot bestuurslid van het Genootschap. In de loop van zijn lange leven (1852-1939) heeft hij zich zeer verdienstelijk gemaakt, o.a. op wetenschappelijk gebied door de bestudering en publikatie van vele archivalia, maar ook als mecenas, niet in het minst door zijn talrijke schenkingen aan de bibliotheek, het archief en de verzameling van Brabantse oudheden van het Genootschap.

Reeds voor de verschijning van de „Beschrijving van Bergeik” is hij intensief betrokken geweest bij de uitgave van een andere publikatie van het Genootschap. Dit betreft: C. J. Mollenberg, *Onuitgegeven bronnen voor de geschiedenis van Geertruidenberg, voorafgegaan door eene geschiedkundige inleiding naar de gegevens . . .* bewerkt door *Brabantus*, 's-Herto-

¹⁰⁾ P. N. Panken in: C. R. Hermans, *Bijdragen tot de geschiedenis, oudheden, letteren, statistiek en beeldende kunsten der Provincie Noord-Brabant, 's-Hertogenbosch 1845*, I, 535-565 en II, 257-281; C. R. Hermans, *Noordbrab. oudh.*, 74-89; W. J. A. Willems, *Een bijdrage tot de kennis der vóór-Romeinsche urnenvelden in Nederland*, diss. Amsterdam, Maastricht 1935, 39 v.; W. Glasbergen, *Barrow Excavations in the Eight Beatitudes*, diss. Groningen, Groningen - Djakarta 1954, speciaal I, 2-13.

¹¹⁾ *Handelingen van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant 1897-1903, 's-Hertogenbosch 1904*, 41; vgl. 76 v., 109 en 153.

¹²⁾ E. Speyart van Woerden in: *Handelingen enz. 1937-1940, 's-Hertogenbosch (z.j.)*, 47-61.

genbosch 1899. Deze Brabantus was Van Sasse van Ysselt ¹³⁾.

In de verslagen van de Algemene Vergaderingen van het Genootschap rond 1900 nemen de archeologische aanwinsten, zoals gezegd, een uiterst bescheiden plaats in. In tegenstelling daarmee staat de vermelding in het verslag van de Algemene Vergadering van 1 december 1914 ¹⁴⁾ van een belangrijke collectie Germaanse en Romeinse oudheden, die waren gevonden te Veldhoven en omgeving, opgespoord door C. Rijken, het hoofd der school aldaar, en geschonken door dr. L. J. W. Smit, oud-voorzitter van het Genootschap, en jhr. mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt.

Onder het voorzitterschap van deze Van Sasse van Ysselt nam het bestuur van het Genootschap in 1933, in overleg met dr. A. E. van Giffen, het besluit om het systematisch archeologisch bodemonderzoek in Noord-Brabant opnieuw (dr. C. R. Hermans!) zelf ter hand te nemen. De eerste resultaten hiervan waren prehistorische opgravingen te Best en Hooge Mierde ¹⁵⁾.

Dezelfde Van Sasse van Ysselt wordt genoemd in een krantebericht van 25 maart 1906 ¹⁶⁾: „BERGEIK. Wederom is het eenige personen, dezelfde die reeds meermalen dusdanige vondsten deden, bij het doorwoelen van de tumuli gelukt om 14 stuks lijkurnen op te delven . . . Voor elke urn in haar geheel of stuk gevonden wordt 5 francs betaald door een Belg (lees: Ch. Poutiau), die dan deze urnen vervoert naar het museum van oudheden te Brussel. Te bejammeren valt het echter, dat deze oudheidkundige voorwerpen, niet in een Nederlandsch museum terecht komen. Zoo verzocht o.a. Jhr. Mr. A. F. O. v. Sasse van Ysselt, Raadsheer bij het Gerechtshof te 's Bosch, om de vondsten op te zenden naar het museum te 's-Bosch, waar dezelve dan eene plaats zullen ontvangen naast de oudheden, die bereidwillig door wijlen den heer P. N. Panken te Bergeik aan het genootschap van kunsten en wetenschappen aldaar waren gezonden . . .”.

Het is op zijn minst merkwaardig te noemen dat het bestuur van het Provinciaal Genootschap als zodanig in deze jaren naar het schijnt nooit actief is geweest – zoals dr. J. H. Holwerda in Leiden ¹⁷⁾ – om te proberen een einde te maken aan de export van Noordbrabantse archeologica naar België. Niet het bestuur van het Genootschap, maar blijkbaar wel een der bestuursleden . . .

Tenslotte dient hier nog een enigszins wonderlijke zin geciteerd te worden

¹³⁾ Mededeling van drs. F. J. M. van de Ven, 's-Hertogenbosch.

¹⁴⁾ Handelingen enz. 1909-1915, 's-Hertogenbosch 1917, 113, 122 en 124 v.; cf. Holwerda-Smit, a.w. (n. 9), 29-32.

¹⁵⁾ W. J. A. Willems, a.w. (n. 10), 93 vv. en 132 vv.

¹⁶⁾ Een knipsel met dit bericht is in het bezit van G. Beex. De naam van de betreffende krant is mij niet bekend.

¹⁷⁾ Br. H. 17, 1965, 103.

uit een herdenkingsartikel, getiteld „Pierre Norbert Panken”, na diens overlijden op 20 juli 1904 in dezelfde maand geschreven door L. Stroobant en gepubliceerd in *Taxandria* 2, 1904-1905, 96 v.: „Agé de 83 ans, il édite, en collaboration avec M. le Chevalier une histoire très documentée du village de Bergeijk”. Vanzelfsprekend wordt hier met „M. le Chevalier” jhr. mr. A. F. O. van Sasse van Ysselt bedoeld. Er is alle reden om zich af te vragen of Stroobant hier het slachtoffer is geworden van de zetter (ik kan het moeilijk geloven) of dat hij op wel zeer sarcastische wijze iets heeft willen laten blijken van zijn mening over een man die de Belgische oudheidkundige schatgravers om wille van hun activiteiten in Zuid-Nederland niet bepaald een goed hart toedroeg.

Zou „M. le Chevalier” van Stroobant (einde juli 1904), alias Brabantus (1899), identiek zijn met Van den Bussche, op 5 mei 1904 Chevalier te Bois le Duc?

Sic nisi aliter

Nijmegen, 18-11-1967

J. E. BOGAERS

P.S. 1.

Bij het schrijven van bovenstaande regels is dankbaar gebruik gemaakt van inlichtingen en hulp, verschaft door G. Beex, Eindhoven, en mej. G. Dorenbosch en drs. F. J. M. van de Ven, 's-Hertogenbosch.

P.S. 2.

In Br. H. 17, 1965, 103 gelieve men te verbeteren:

regel 10 van boven: Belg [?] in: Belg [Ch. Poutiau]; regel 22 van boven: [L. Stroobant!] in: [E. Surinx]. Over de laatste was dr. J. H. Holwerda – blijkens een aantekening in het vondstenarchief van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden – bijzonder slecht te spreken. L. Stroobant woonde te Merksplas, als „bestuurder der Weldadigheidscolonie van den Staat”. – In Brussel bezocht Holwerda in 1906 o.a. F. Cumont, A. de Loe en Ch. Poutiau. De Loe was zeer boos „dat wij voor den uitvoer een stokje hadden gestoken”.

Voor een nagezonden P.S. (no. 3) zie p. 224.